

УДК 796.8[37.032.5]

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВИХОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ З ЄДИНОБОРСТВ

Віктор Дісковський, заслужений працівник освіти України, викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

ORCID: 0000-0002-9729-3609

E-mail: vdiskovskij@gmail.com

Микола Пилипенко, викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

ORCID: 0000-0001-9964-9130

E-mail: pilipenko828@gmail.com

Василь Синіговець, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

ORCID: 0000-0003-3781-115X

E-mail: sinigovets1001@gmail.com

Лариса Синіговець, викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

ORCID: 0000-0002-6187-3564

E-mail: sinigovets1974@gmail.com

Актуальність проблеми морального виховання студентської молоді визначається новими завданнями, поставленими державою щодо підготовки майбутніх фахівців в умовах реалізації концепції Нової української школи. У статті актуалізовано проблему розробки оцінювання критеріїв моральної вихованості студентів в процесі спортивно-педагогічного вдосконалення з єдиноборств. Результати педагогічного експерименту свідчать про позитивну динаміку формування моральної вихованості студентів в процесі їх спортивної діяльності.

***Ключові слова:** студенти; спортивні єдиноборства; спортивно-педагогічне удосконалення; моральна вихованість; критерії оцінювання; шкала оцінювання; вимоги; рівні сформованості.*

CRITERIA FOR EVALUATING THE MORAL EDUCATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF SPORTS AND PEDAGOGICAL IMPROVEMENT IN MARTIAL ARTS

Viktor Diskovsky, Honored Education Worker of Ukraine, lecturer Department of Theory and Methodology of Physical Education, Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko.

ORCID: 0000-0002-9729-3609

E-mail: vdiskovskij@gmail.com

Mykola Pylypenko, Lecturer of the Department of Theory and Methodology of Physical Education, Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko.

ORCID: 0000-0001-9964-9130

E-mail: pilipenko828@gmail.com

Vasyl Synigovets, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko.

ORCID: 0000-0003-3781-115X

E-mail: sinigovets1001@gmail.com

Larisa Synigovets, Lecturer of the Department of Theory and Methodology of Physical Education, Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko.

ORCID: 0000-0002-6187-3564

E-mail: sinigovets1974@gmail.com

The relevance of the problem of moral education of student youth is determined by the new tasks set by the state regarding the training of future specialists in the context of the implementation of the concept of the New Ukrainian School. The purpose of the article is theoretical substantiation and experimental verification of the levels of formation of students' moral education in the process of sports-pedagogical improvement in martial arts. Moral education was determined by the following indicators: social activity, attitude to training and training, sense of collectivism, friendship and camaraderie, reflection and self-esteem, social responsibility. To analyze the levels of formation of indicators of moral education of students, methods were used: pedagogical observations, questionnaires, conversations. Registration of the results of the pedagogical experiment was carried out in stages: at the beginning of the first year of study (exit control), at the end of the first, second, third and fourth years of study. High, medium, low, unstable negative and stable negative levels are defined for evaluating students' moral education. The results of the staged and final control of average statistical indicators and percentage increases relative to the results of the initial state testify to the positive dynamics of the formation of moral education of students in the process of sports activities. According to the results of the final control, the average level of formation of moral education of students was determined.

Keywords: students; martial arts; sports-pedagogical improvement; moral education; evaluation criteria; evaluation scale; requirements; levels of formation.

Моральна вихованість студентів є важливою складовою процесу освіти. Вона охоплює розвиток моральних цінностей, норм та стандартів поведінки, етичних принципів і вміння морально оцінювати свої дії. Моральна вихованість студентів відіграє значну роль у формуванні їх як особистостей. Вона сприяє розвитку в них відповідальності, чесності, справедливості, толерантності, доброти, емпатії та інших важливих якостей. Такий розвиток сприяє становленню студентів як громадян, здатних взяти на себе соціальну відповідальність, розуміти значення взаємодії з оточуючими і робити етично обґрунтовані рішення. Моральна вихованість студентів у процесі спортивно-педагогічного вдосконалення з єдиноборств є важливою складовою їхнього розвитку. Заняття з спортивних єдиноборств не тільки сприяють розвитку спеціальних рухових навичок, але й мають потенціал формувати моральні цінності та розуміння етичних принципів в студентів.

Проблема моральної вихованості в процесі навчального-виховного, спортивного тренування є актуальним на даний час і широко розглядається спеціалістами. Виділення моральної вихованості у спеціальний об'єкт дослідження пояснюється її глибоким взаємозв'язком соціальних, психологічних та педагогічних закономірностей розвитку особистості. З педагогічної точки зору необхідність виділення моральної

вихованості обумовлена тим, що наукова організація виховного процесу вимагає постійного зворотного зв'язку – інформації про реальні результати педагогічного впливу [1].

Моральна вихованість студентів у процесі фізичного виховання та спортивного тренування і єдиноборств в тому числі, потребує поєднання зусиль тренерів, інструкторів та самого студента. Це вимагає систематичного підходу, де етичні цінності відіграють важливу роль у формуванні характеру і поведінки студентів, які вони зможуть застосувати не тільки у спортивному середовищі, але й у своєму повсякденному житті.

Так В. Ю. Коваль, 2015 [2] вказує, що засоби й методи фізичної культури відіграють важливу роль в активізації особистості студента, впливаючи не тільки на його спосіб життя, але й на середовище, що його оточує. Серед осіб, що регулярно займаються фізичною культурою й спортом, активність у соціально-суспільній сфері вище, ніж у тих, що не займаються. розглядає напрямки формування особистих якостей студентів під впливом занять фізичною культурою та спортом, обґрунтовує позитивний вплив занять на підвищення моральних цінностей студентів. Тому, фізкультурно-спортивна діяльність сприяє формуванню в студентів соціальної активності, прагнення до міжособистісної комунікації й у цілому гармонійно сполучається із суспільно-значимими мотивами студентського колективу.

Т. П. Кравченко, Т. Ю. Троценко, Н. О. Базилевич, 2019 [3] здійснили аналіз, узагальнення та систематизація літературних психолого-педагогічних джерел щодо особливостей виховання у студентської молоді морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою. Визначені фактори формування вольових якостей особистості. Охарактеризовано вплив фізичної культури на успішність та продуктивність виховання морально-вольових якостей у студентської молоді.

Ю. Ю. Мусхаріна, О. І. Холодний, Ю. О. Долинний, 2021 [6] представили результати теоретико-прикладного дослідження особливостей впливу спортивної діяльності на формування моральної сфери студентів педагогічного університету: діагностовано рівень розуміння сутності категорії «моральності» та змісту моральних норм і професійно важливих для вчителя якостей особистості, визначено особливості ставлення досліджуваних до моральних норм, вивчено прояви моральності і дотримання морально-етичних правил у поведінці і вчинках, проаналізовано рівень сформованості моральної поведінки у студентів факультету фізичного виховання, майбутніх вчителів. Було встановлено, що результатом спортивної діяльності є не тільки фізична, технічна, тактична підготовленість і спортивний результат, але і зміни, що відбуваються у духовній, моральноетичній, аксіологічній сферах особистості.

С. М. Сога, В. М. Михайленко, В. Е. Добровольський, 2021 [8] вказують на позитивний вплив засобів фізичного виховання в процесі формування морально-вольових якостей студентів закладів вищої освіти. Встановлено, що під час занять з фізичного виховання в студентської молоді формується свідоме ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших; долати труднощі й не зупинятися на досягнутому; проявляти доброзичливість, наполегливість, цілеспрямованість та інші якості.

І. В. Хавруняк, В. І. Музика, 2017 [10] розглядають проблему виховання студентської молоді в процесі фізкультурно-спортивної діяльності як одним із найважливіших шляхів удосконалювання процесу виховання студентів вузів є

цілеспрямоване застосування у виховних цілях багатого арсеналу засобів і методів фізичної культури й спорту. Засоби й методи фізичної культури відіграють важливу роль в активізації особистості студента, впливаючи не тільки на його спосіб життя, але й на середовище, що його оточує. Фізкультурно-спортивна діяльність сприяє формуванню в студентів соціальної активності, прагнення до міжособистісної комунікації й у цілому гармонійно сполучається із суспільно-значимими мотивами студентського колективу.

Метою статті є теоретичне обґрунтування критеріїв оцінювання і експериментальна перевірка рівнів сформованості моральної вихованості студентів у процесі спортивно-педагогічного вдосконалення з єдиноборств.

Один із ключових аспектів моральної вихованості у спортивних єдиноборствах – це розвиток дисципліни, відповідальності та самоконтролю. Студенти навчаються дотримуватися правил і регламенту, виконувати вказівки тренера та поважати своїх суперників. Вони навчаються контролювати свої емоції, управляти агресією і розвивати чесну гру.

Крім того, заняття спортивними єдиноборствами сприяють формуванню в студентів таких якостей, як справедливість, толерантність і повага до інших. У спортивних змаганнях студенти вступають у взаємодію зі своїми суперниками, тренерами та суддями. Вони навчаються поважати права та гідність інших учасників, а також розуміти значення спортивної чесності і взаємовиручки [4].

Також, спортивні єдиноборства надають можливість студентам розробляти внутрішні мотивації, волю до перемоги та цілеспрямованість. Вони навчаються встановлювати конкретні цілі, працювати над власними недоліками та досягати успіху через наполегливість та дисципліну.

Важливо, щоб тренери та інструктори в спортивних залах були свідомими своєї ролі в моральній вихованості студентів. Вони повинні бути прикладом моральної поведінки, сприяти розвитку етичних цінностей та стимулювати студентів до вияву спортивної чесності і взаємовиручки. Вони можуть проводити бесіди про моральні аспекти спорту, акцентувати увагу на важливості чесної гри, спортивного духу та поваги до суперників. Також вони можуть вчити студентів розуміти, що перемога не є єдиним метою, а важливою є саморозвиток, усвідомлення своїх можливостей та постійне зростання.

Позитивна комунікація між тренером і студентами також відіграє важливу роль у моральній вихованості. Тренер може встановлювати конструктивну зворотну зв'язок, підкреслювати позитивні досягнення та виявляти зацікавленість у розвитку студентів як спортсменів та як особистостей. Це стимулює студентів до більш етичної поведінки і формує в них віру в себе та взаємодію з оточуючими.

Нарешті, спортивні єдиноборства можуть включати спеціальні програми або заходи, спрямовані на розвиток моральних цінностей. Наприклад, тренери можуть проводити тренінги з етики та моралі, організовувати командні проекти, спрямовані на допомогу спільноті або участь у благодійних заходах. Це дає студентам можливість реалізувати свої моральні принципи на практиці та розуміти значення позитивного впливу, який вони можуть мати на світ навколо себе.

Усе це сприяє моральному розвитку студентів у процесі занять зі спортивних єдиноборств, допомагаючи їм стати не лише сильними спортсменами, але й морально

вихованими особистостями. Важливо, щоб заняття спортивними єдиноборствами сприяли розвитку таких моральних якостей, як:

1. Спортивна чесність. Студенти повинні розуміти значення спортивної чесності і поважати права та гідність своїх суперників. Вони повинні прагнути досягти перемоги шляхом справедливої та чесної гри, уникаючи шахрайства або недозволених дій.

2. Спортивний дух. Студенти повинні розвивати позитивний спортивний дух, де перемога не є єдиним ціллю, а важливою є справедлива гра, взаємовиручка та повага до суперників. Вони повинні навчатися приймати перемогу і поразку зі спокоєм та гідністю.

3. Відповідальність. Студенти повинні розуміти свою відповідальність за свої дії і поведінку на тренуваннях та змаганнях. Вони повинні відповідати за свої вчинки і брати на себе наслідки своїх рішень.

4. Самоконтроль і емоційна інтелігенція. Студенти повинні вміти контролювати свої емоції під час змагань і не втрачати самоконтроль. Вони повинні вміти управляти стресом, розуміти свої емоції та реагувати адекватно на ситуації.

5. Викладачі, тренери, інструктори повинні бути уважними до моральної сторін на заняттях зі спортивних єдиноборств і активно сприяти моральній вихованості студентів. Вони можуть:

- демонструвати моральні цінності у своїй поведінці та взаємодії зі студентами, виявляти чесність, відкритість, повагу та справедливість у своїх діях і рішеннях;
- проводити бесіди про етичні принципи спортивних єдиноборств, вирішувати моральні дилеми та спонукати студентів до роздумів над моральними аспектами спорту.
- організовувати командні проекти, де студенти спільно працюватимуть над спортивними завданнями та виконуватимуть етичні принципи, такі як солідарність, взаємодопомога та спільна мета.
- підкреслювати цінність навчання, важливість внутрішньої мотивації, виявлення сил волі та принципів справедливості, наголошувати на тому, що спорт – це не лише шлях до перемоги, але й про особистісний розвиток і набуття цінних навичок.
- встановлювати правила і границі, які студенти повинні дотримуватися. Це допомагає створити структуроване середовище, де моральні принципи є не лише словами, але й практично втілюються у дії.
- сприяти розвитку емпатії, спонукати студентів до сприйнятливості до почуттів та потреб інших;
- пошана до різних культур та релігій, сприяти розумінню та повазі до різних традицій та цінностей, стимулюючи взаєморозуміння та співпрацю між студентами;
- формування етичних обов'язків таких як дотримання правил, невикористання заборонених засобів або підтримка чесної гри, спонукати студентів до активної участі в антидопінгових програмах та виявлення порушень етичних норм.

Аналіз і систематизація даних спеціальної літератури [4; 5; 7; 9] дозволила визначити основні критерії оцінювання моральної вихованості студентів в процесі

занять спортивно-педагогічним удосконаленням з єдиноборств:

1. Дотримання етичних принципів. Оцінювання може включати спостереження за тим, як студенти дотримуються етичних принципів під час тренувань і змагань. Це включає чесну гру, повагу до суперників, дотримання правил і спортивної чесності.

2. Поведінка в поза-спортивних ситуаціях. Оцінювання може охоплювати поведінку студентів поза тренувальними заняттями, наприклад, їхню взаємодію з тренерами, співробітниками та однокурсниками. Важливо спостерігати за їхнім ставленням, взаємовідношеннями, вмінням співпрацювати та проявляти етичні цінності у різних контекстах.

3. Реакція на моральні дилеми. Тренери можуть ставити студентів перед ситуаціями, які вимагають морального вибору або вирішення дилем. Оцінювання може полягати в спостереженні за тим, як студенти реагують на такі ситуації, як вони обґрунтовують свої рішення, чи виявляють вони етичну міркування та здатність розуміти наслідки своїх дій.

4. Залучення до командних проєктів. Оцінювання може включати спостереження за взаємодією студентів у командних проєктах, де вони мають спільну мету та повинні співпрацювати. Важливо оцінювати їхню здатність до співробітництва, узгодженості, взаємопідтримки та взаємодопомоги, а також їхню готовність працювати в інтересах команди, з урахуванням моральних аспектів.

5. Рефлексія і самооцінка. Оцінювання може включати регулярну рефлексію студентів щодо їхньої моральної поведінки, вчинків та рішень. Важливо сприяти їхньому самоаналізу, розумінню своїх міцних сторін та областей для вдосконалення. Студенти можуть вести журнали або портфоліо, де вони рефлексують про свою моральну вихованість та визначають свої цілі на майбутнє.

6. Виявлення соціальної відповідальності. Оцінювання може включати студентів у різні соціальні ініціативи, благодійність або волонтерство. Важливо спостерігати за їхньою готовністю та активною участю у справах громадського значення, їхню свідомість соціальних проблем та бажання допомагати іншим.

Нами були розроблені критерії та вимоги до оцінювання моральної вихованості студентів, які відображали її сутність (табл. 1).

Таблиця 1

**Критерії оцінювання моральної вихованості студентів
в процесі спортивно-педагогічного вдосконалення з єдиноборств**

№ п/п	Показники моральної вихованості, критерії, характеристика і вимоги до оцінювання	
<i>Суспільна активність</i>		
1.	Участь у благодійних заходах.	Оцінюється активна участь студента у благодійних заходах, які спрямовані на допомогу та підтримку потребуючих. Оцінки можуть бути присвоєні залежно від рівня участі, внеску в організацію та результативності події.
2.	Залучення до спортивних та фізкультурних заходів.	Оцінюється активна участь студента у спортивних заходах, змаганнях, турнірах, спортивних фестивалях тощо. Оцінки можуть бути встановлені залежно від участі, внеску в команду або організацію заходу та результатів у змаганнях.

3.	Волонтерство.	Оцінюється участь студента у волонтерських програмах та проєктах, спрямованих на допомогу спільноті або виконання соціальних завдань. Оцінки можуть бути присвоєні залежно від тривалості та рівня залучення до волонтерської діяльності та внеску в реалізацію проєкту.
4.	Спільнотна служба.	Оцінюється участь студента у спільнотних програмах та ініціативах, спрямованих на покращення якості життя спільноти, соціальну справедливість та екологічну стійкість. Оцінки можуть бути присвоєні залежно від рівня залучення до спільнотної служби, внеску в реалізацію проєкту та результатів досягнення поставлених цілей.
5.	Соціальне підприємництво.	Оцінюється активність студента у створенні та управлінні соціальними підприємствами або ініціативами, які мають соціальну мету і сприяють позитивним змінам у суспільстві. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня залучення до соціального підприємництва, ефективності його діяльності та впливу на спільноту.
6.	Лідерські якості.	Оцінюється здатність студента до ефективного лідерства в контексті спортивно-педагогічного вдосконалення з єдиноборств. Оцінки можуть бути встановлені залежно від вміння керувати командою, мотивувати та сприяти розвитку інших учасників, виявлення ініціативи та відповідальності.
<i>Ставлення до навчання і тренування</i>		
1.	Активність та дисципліна.	Оцінюється рівень активності та самодисципліни студента під час навчання і тренувань. Оцінки можуть бути встановлені залежно від регулярності та пунктуальності участі у заняттях, виконання тренерських рекомендацій, дотримання режиму навчання та тренувань.
2.	Мотивація та самомотивація.	Оцінюється рівень мотивації студента до навчання і тренувань, а також його здатність до самостійного підтримання інтересу і зосередженості на процесі. Оцінки можуть бути встановлені залежно від ступеня зацікавленості, наполегливості і самодисципліни у досягненні навчальних і спортивних цілей.
3.	Відповідальність та виконання завдань.	Оцінюється вміння студента брати на себе відповідальність за свої дії і результати, а також виконувати поставлені завдання. Оцінки можуть бути встановлені залежно від відповідального ставлення до навчальних і тренувальних обов'язків, своєчасного та якісного виконання завдань.
4.	Співпраця та комунікація.	Оцінюється здатність студента до співпраці з тренером та однокурсниками, активна участь у групових завданнях і тренуваннях, а також здатність до ефективної комунікації. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня співпраці, взаємодії і вміння виражати свої думки та слухати інших учасників команди.
5.	Творчість та ініціатива.	Оцінюється здатність студента до творчого підходу у навчанні і тренуваннях, проявлення ініціативи та самостійності у вирішенні завдань. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня творчих рішень, оригінальності ініціатив та впливу на покращення тренувань та навчання.
<i>Почуття колективізму</i>		
1.	Співпраця.	Оцінюється рівень готовності студента до співпраці з іншими учасниками команди, підтримки та допомоги одне одному. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня взаємодії, відкритості до ідей та думок інших, а також вміння працювати разом для досягнення спільних цілей.

2.	Взаємодопомога.	Оцінюється готовність студента до надання допомоги і підтримки своїм однокурсникам в навчанні і тренуваннях. Оцінки можуть бути встановлені залежно від ступеня допомоги та підтримки, активного ділінгу знаннями та навичками, а також позитивного впливу на розвиток інших учасників команди.
3.	Відданість командним цілям.	Оцінюється ступінь відданості студента досягненню спільних командних цілей. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня зосередженості на командних завданнях, вміння працювати на користь команди і враховувати інтереси колективу.
4.	Взаємна повага.	Оцінюється наявність взаємної поваги між студентами, їхнє ставлення до різних думок, впевненості та індивідуальності одне одного. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня толерантності, вміння слухати та враховувати інші точки зору, а також побудови позитивного комунікативного середовища.
5.	Участь в командних заходах.	Оцінюється активна участь студента в командних заходах, які сприяють підтримці та зміцненню колективу. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня активності участі в командних тренуваннях, змаганнях або інших подіях, де формується почуття спільності та командного духу.
<i>Дружба і товариськість</i>		
1.	Взаємне спілкування.	Оцінюється рівень якісного та відкритого спілкування між студентами, зокрема у зонах тренувань та поза ними. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня ввічливості, вміння слухати, виявляти інтерес до інших та виражати свої думки.
2.	Підтримка та допомога.	Оцінюється готовність студентів до підтримки та надання допомоги одне одному у спортивних справах та особистому житті. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня емоційної підтримки, спільного тренування, співпраці та допомоги у вирішенні проблем.
3.	Довіра та конфіденційність.	Оцінюється наявність взаємної довіри та здатність студентів зберігати конфіденційність у відносинах між собою. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня відкритості, взаємного розуміння та поваги до інших.
4.	Спільні заходи і розваги.	Оцінюється активна участь студентів у спільних заходах, які сприяють побудові дружніх відносин та формуванню товариського колективу. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня активності, ініціативи у спільних заходах, таких як вечірки, екскурсії, спортивні змагання тощо.
5.	Позитивне ставлення та емоційна зв'язаність.	Оцінюється загальне позитивне ставлення студентів одне до одного, виявлення позитивних емоцій та зв'язаність між ними. Оцінки можуть бути встановлені залежно від рівня взаємного інтересу, вміння викликати позитивні емоції, теплоти та дружніх стосунків.
<i>Рефлексія і самооцінювання</i>		
1.	Самоаналіз.	Студенти повинні бути здатними аналізувати свої дії, рішення та результати тренувань і змагань. Вони мають здатність об'єктивно оцінювати свої сильні та слабкі сторони, а також визначати потреби в покращенні поставлених завдань.
2.	Самопізнання.	Студенти повинні мати здатність розуміти свої власні потреби, мотивації та цілі у спортивній діяльності. Вони мають бути усвідомленими щодо своїх особистих цінностей і пріоритетів.
3.	Рефлексія.	Студенти повинні бути здатними критично реагувати на свої дії, думки та емоції, а також відзначати прогрес і досягнення у процесі вдосконалення. Вони мають бути в змозі виявляти свої успіхи і здатність до самокритики.

4.	Постановка цілей.	Студенти повинні бути здатними встановлювати конкретні, досяжні і мріяні цілі для свого спортивного розвитку. Вони мають мати чітке бачення своїх короткострокових і довгострокових цілей і бути здатними розробляти плани для досягнення їх.
5.	Самоконтроль.	Студенти повинні мати здатність контролювати своє фізичне, технічне та тактичне виконання під час тренувань і змагань. Вони мають бути в змозі виявляти свою концентрацію, дисципліну та вольові якості.
6.	Самомотивація.	Студенти повинні налаштувати свою спортивну діяльність на досягнення максимальних результатів.
7.	Адаптивність.	Студенти повинні бути здатними пристосовуватися до нових ситуацій, змінювати свої підходи та стратегії, враховуючи отримані навички та знання. Вони мають бути гнучкими і відкритими до вдосконалення.
8.	Взаємодія з тренером та партнерами.	Студенти повинні проявляти здатність до позитивної співпраці та спілкування зі своїми тренерами та партнерами. Вони мають бути відкритими в процесі спілкування, вміти слухати та враховувати думки інших.
9.	Стресостійкість.	Студенти повинні бути здатними контролювати свої емоції та стримувати негативні впливи стресу під час тренувань і змагань. Вони мають розвивати ментальну міцність і здатність до швидкого відновлення після невдач та стресових ситуацій.
10.	Відповідальність.	Студенти повинні бути здатними брати на себе відповідальність за свій власний розвиток та результати. Вони мають бути відповідальними за свої дії, дотримуватися графіка тренувань та робочих завдань.
Соціальна відповідальність		
1.	Співробітництво та командна працездатність.	Студенти повинні демонструвати здатність працювати в команді, співпрацювати з іншими студентами, дотримуватися ролей і виконувати свої обов'язки в спільних тренуваннях та змаганнях.
2.	Етика та чесність.	Студенти повинні дотримуватися принципів етики та чесності в спортивних змаганнях. Вони мають виявляти спортивну духовність, уникати недозволених дій та дотримуватися правил і норм поведінки.
3.	Повага до співрозмовників та тренерів.	Студенти повинні виявляти повагу до інших учасників процесу спортивного вдосконалення, включаючи співрозмовників та тренерів. Вони мають бути ввічливими, прислухатися до думок інших та дотримуватися встановлених правил спілкування.
4.	Спортивна дипломатія.	Студенти повинні мати здатність до мирного вирішення конфліктних ситуацій, виявляти толерантність та вміння знаходити компроміси. Вони мають бути здатними до спортивної дипломатії та виключати неприйнятну агресію.
5.	Спільнота та волонтерство.	Студенти можуть виявляти соціальну відповідальність, беручи участь у спортивних заходах або ініціативах для благодійності, волонтерства та підтримки спортивної спільноти.
6.	Екологічна свідомість.	Студенти повинні демонструвати усвідомлення екологічних проблем і відповідальність за природне середовище. Вони мають розуміти важливість збереження ресурсів, енергоефективності та впливу своєї спортивної діяльності на довкілля.
7.	Інклюзія та рівність.	Студенти повинні виявляти повагу до різних культур, національностей, релігій та особливостей людей з обмеженими можливостями. Вони мають бути відкритими до співпраці та надавати рівні можливості для всіх учасників спортивного процесу.

8.	Соціальна взаємодія та лідерство.	Студенти повинні бути здатними взаємодіяти з іншими студентами, спілкуватися, підтримувати колективний дух та прагнути досягати спільних цілей. Вони можуть виявляти лідерські якості, надихати інших та активно брати участь у спільноті.
9.	Соціальна відповідь на спортивні досягнення.	Студенти можуть бути орієнтовані на використання своїх спортивних досягнень для підтримки соціальних проблем, просування здорового способу життя або надання допомоги іншим. Вони можуть виступати як соціальні амбасадори спорту та сприяти позитивним змінам у суспільстві.
10.	Громадська відповідальність.	Студенти повинні виявляти здатність до активної участі в громадських ініціативах, сприяти розвитку спортивної культури в місцевому середовищі та виконувати роль активних громадян.
11.	Сприяння безпеці.	Студенти повинні приділяти увагу безпеці в спортивній діяльності, виявляти здатність до уникнення ризиків та дотримуватися правил безпеки. Вони мають брати на себе відповідальність за своє та інших безпечне проведення тренувань і змагань.
12.	Соціальна відповідальність в спортивному оточенні	Студенти повинні виявляти почуття відповідальності щодо свого спортивного оточення, допомагати іншим студентам, підтримувати моральний клімат та сприяти позитивним взаєминам в команді.
13.	Громадська свідомість.	Студенти мають бути свідомими соціальних проблем та впливу, який вони можуть мати своєю спортивною діяльністю. Вони можуть брати участь у спільних проектах, спрямованих на розв'язання соціальних проблем або підтримку різних груп населення.
14.	Адвокація здорового способу життя.	Студенти можуть виступати як промотори здорового способу життя та активно сприяти популяризації фізичної активності та спорту серед інших студентів та у громадськості.
15.	Соціальна відповідь на виклики суспільства.	Студенти повинні виявляти готовність до взаємодії зі суспільством і сприяти вирішенню важливих суспільних проблем, таких як насилля, дискримінація, нерівність і т. д.

Бальні норми для оцінювання моральної вихованості студентів в процесі спортивно-педагогічного вдосконалення з єдиноборств передбачали високий, середній, низький, нестійкий негативний та стійкий негативний рівні:

– високий рівень (5 балів): високий рівень моральних якостей та цінностей; відповідальність, етична поведінка та висока самодисципліна у спортивній діяльності; прояв великої соціальної свідомості і активної співпраці зі спортивним колективом та вирішенню соціальних проблем; високий рівень комунікативних навичок, прояв толерантності та повагу до інших.

– середній рівень (3–4 бали): студенти виявляють базовий рівень моральних якостей та цінностей; дотримання етичних норм у спортивній діяльності, але можуть потребувати більшої самодисципліни та уваги; студенти мають свідомість соціальних проблем і можуть приймати активну участь у вирішенні деяких з них; виявляють певний рівень комунікативних навичок та толерантності, але можуть потребувати подальшого розвитку цих якостей.

– низький рівень (1–2 бали): студенти проявляють обмежений рівень моральних якостей та цінностей; не завжди дотримуватись етичних норм та не проявляють відповідальності у спортивній діяльності; мало усвідомлюють соціальні

проблеми та не беруть активної участі у їх вирішенні.

– нестійкий негативний рівень (0 балів): студенти не виявляють моральних якостей та цінностей у спортивно-педагогічному вдосконаленні; не дотримуються етичних норм і не виявляють відповідальності у своїй діяльності; не мають усвідомлення соціальних проблем та не проявляють бажання брати участь у їх вирішенні; не проявляють комунікативних навичок та не виявляють толерантності до інших.

– стійкий негативний рівень (-1 бал): студенти проявляють негативні моральні якості та цінності у своїй діяльності; систематично порушують етичні норми та несуть відповідальність за свої дії; не виявляють свідомості соціальних проблем та не виявляють бажання змінювати ситуацію; не мають комунікативних навичок та виявляють негативне ставлення до інших.

Для визначення рівнів сформованості моральної вихованості студентів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка в процесі спортивно-педагогічного вдосконалення з єдиноборств був проведений педагогічний експеримент, який тривав протягом фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури бакалаврського рівня. Моральна вихованість визначалася за такими показниками: суспільна активність, ставлення до навчання і тренування, почуття колективізму, дружба і товариськість, рефлексія і самооцінка, соціальна відповідальність. Для аналізу рівнів сформованості показників моральної вихованості студентів використовувалися методи: педагогічні спостереження, анкетування, бесіди. Реєстрація результатів педагогічного експерименту проводилася поетапно: на початку першого року навчання (вихідний контроль), в кінці першого, другого, третього і четвертого років навчання. Визначався етапний, підсумковий приріст абсолютних і процентних показників моральної вихованості студентів відносно результатів вихідного контролю.

Динаміка показників моральної вихованості студентів в процесі спортивно-педагогічного удосконалення з спортивних єдиноборств представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка показників моральної вихованості студентів у процесі спортивно-педагогічного удосконалення з єдиноборств

№ п/п	Показники	Етапи контролю	n	X ± Sx	Різниця	
					Абс.	%
1.	Суспільна активність	На початку 1-го року навчання	23	3,04 + 0,16		
		В кінці 1-го року навчання	23	3,28 + 0,12	0,24	7,9
		В кінці 2-го року навчання	20	3,69 + 0,14	0,65	21,4
		В кінці 3-го року навчання	19	4,22 + 0,21	1,18	38,8
		В кінці 4-го року навчання	19	3,82 + 0,12	0,43	25,5
2.	Ставлення до навчання і тренування	На початку 1-го року навчання	23	3,05 + 0,11		
		В кінці 1-го року навчання	23	3,45 + 0,13	0,40	13,1
		В кінці 2-го року навчання	20	3,67 + 0,32	0,62	20,3
		В кінці 3-го року навчання	19	3,67 + 0,31	0,71	23,3
		В кінці 4-го року навчання	19	3,61 + 0,21	0,56	18,4

3.	Колективізм	На початку 1-го року навчання	23	3,16 + 0,23		
		В кінці 1-го року навчання	23	3,29 + 0,21	0,13	4,1
		В кінці 2-го року навчання	20	3,36 + 0,19	0,20	6,3
		В кінці 3-го року навчання	19	3,81 + 0,24	0,65	16,8
		В кінці 4-го року навчання	19	3,81 + 0,24	1,04	26,4
4.	Дружба і товарицькість	На початку 1-го року навчання	23	3,11 + 0,26		
		В кінці 1-го року навчання	23	3,21 + 0,18	0,10	3,2
		В кінці 2-го року навчання	20	3,32 + 0,23	0,21	6,7
		В кінці 3-го року навчання	19	3,68 + 0,19	0,57	14,6
		В кінці 4-го року навчання	19	4,01 + 0,20	0,90	28,9
5.	Рефлексія і самооцінка	На початку 1-го року навчання	23	3,11 + 0,12		
		В кінці 1-го року навчання	23	3,31 + 0,09	0,20	6,4
		В кінці 2-го року навчання	20	3,31 + 0,09	0,38	12,3
		В кінці 3-го року навчання	19	3,51 + 0,16	0,40	12,9
		В кінці 4-го року навчання	19	3,52 + 0,13	0,41	13,2
6.	Соціальна відповідальність	На початку 1-го року навчання	23	3,21 + 0,17		
		В кінці 1-го року навчання	23	3,42 + 0,14	0,21	6,5
		В кінці 2-го року навчання	20	3,69 + 0,17	0,38	11,2
		В кінці 3-го року навчання	19	3,84 + 0,18	0,63	19,6
		В кінці 4-го року навчання	19	4,10 + 0,27	0,89	27,7

Позначення: n – кількість обстежених; X – середнє арифметичне; Sx – середнє квадратичне (стандартне) відхилення; $Абс.$ – абсолютна різниця бальною оцінкою за результатами етапного і підсумкового контролю; % – процентний приріст бальної оцінки за результатами етапного і підсумкового контролю.

Аналіз результатів дослідження продемонстрував позитивну динаміку показників моральної вихованості студентів. Середньостатистичний вихідний рівень сформованості окремих показників моральної вихованості студентів реєструвався як середній і знаходився в межах від 3,04 до 3,21 балів. Результати підсумкового контролю рівнів моральної вихованості студентів визначили зрушення середнього рівня сформованості в сторону збільшення від 3,52 до 4,10 балів. Так, по відношенню до показників початку першого року навчання суспільна активність студентів після першого року навчання була вищою на 7,9%, після другого року навчання – на 21,4%, після третього року навчання – на 38,8% і після четвертого року навчання – на 25,5%. Показники ставлення до навчання і тренування зросли відповідно на 13,1%, 20,3%, 23,3% та 18,4%. Помітнішою виявилась динаміка показників почуття колективізму, дружби та товарицькості. Так, показники колективізму першокурсників на кінець першого навчального року зросли на 4,1%, на кінець другого навчального року – на 6,3%, на кінець третього курсу – на 16,8% і на кінець четвертого курсу – на 26,3%. Показники дружби й товарицькості зросли відповідно на 3,2%, 6,7%, 14,6% та на 28,9%. Показники рефлексії і самооцінки студентів природи зросли відповідно на 6,4%, 12,3%, 12,9%, та на 13,2%. показники ставлення до суспільної відповідальності зросли відповідно на 6,5%, 11,2%, 19,6% та на 27,7%.

Результати аналізу спеціальної літератури, результати педагогічного експерименту свідчать про те, що заняття в групі спортивного удосконалення з спортивних єдиноборств позитивно вплинула на показники моральної вихованості студентів за період її навчання в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. Проблема оцінювання рівнів моральної вихованості студентів в процесі спортивної діяльності має широких простір для дослідження і конкретизації

даних досліджень. Важливо пам'ятати, що оцінювання моральної вихованості є суб'єктивним процесом, і варто враховувати контекст і індивідуальні особливості студента. Оцінювання моральної вихованості відбувається шляхом спостережень тренерів-викладачів, колег, взаємодії зі спортивною спільнотою та оцінки здатності студента дотримуватися моральних принципів в процесі спортивної і суспільної діяльності. Важливо забезпечити об'єктивність та розуміння, що моральна вихованість є процесом постійного розвитку, а не одноразовою оцінкою.

В зв'язку з реалізацією концепції Нової української школи, яка ставить перед закладами вищої освіти підвищені вимоги, щодо виховання гармонічно розвиненої особистості, перспективи подальших досліджень передбачають розробку об'єктивних критеріїв оцінювання моральної вихованості студентів різних видів спортивно-педагогічного вдосконалення з врахуванням їх специфічних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каменський І. А. Моральна вихованість особистості: проблеми і тенденції розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Психологія»*. 2009. Вип. 4. С. 34–38.
2. Коваль В. Ю. Умови виховання студентів вишу в процесі фізкультурно-спортивної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. Вип. 3К2(57). С. 159–162. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29546/Koval.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
3. Кравченко Т. П., Троценко Т. Ю., Базилевич Н. О. Особливості виховання у студентській молоді морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою. *Молодий вчений*. 2019. № 4.1(68.1). С. 12–16. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/4.1/4.pdf>.
4. Кравченко Т. Психолого-педагогічні засади формування моральної вихованості майбутніх тренерів єдиноборств. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2015. Вип. 8. С. 104–111.
5. Мироненко О. О. Формування моральної вихованості студентів у процесі спортивної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 4. С. 35–39.
6. Мусхаріна Ю. Ю., Холодний О. І., Долинний Ю. О. Вплив спортивної діяльності на формування моральних якостей студентів, майбутніх вчителів фізичної культури. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. № 3(102). С. 201–212. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-102-3-201-212>.
7. Нечипорук І. В. Формування моральних цінностей особистості у процесі спортивно-педагогічного вдосконалення. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2016. Вип. 2. С. 100–103.
8. Сога С. М., Михайленко В. М., Добровольський В. Е. Вплив засобів фізичного виховання на формування морально-вольових якостей студентів закладів вищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2021. № 4(134). С. 98–101. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.4\(134\).24](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.4(134).24).
9. Супрун І. В. Моральна вихованість студентів як основа їхньої професійної компетентності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2014. Вип. 11. С. 120–125.
10. Хавруняк І. В., Музика В. І. Вплив фізичної культури на формування особистісних морально-вольових якостей студентів. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1(43.1). С. 293–296. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.1/75.pdf>.

REFERENCE

1. Kamenskyi, I. A. (2009). Moral'na vykhovanist' osobystosti: problemy i tendentsiyi rozvytku [Moral education of the individual: problems and development trends]. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazina, series "Psychology", Vol. 4, 34–38* [in Ukrainian].

2. Koval V. Yu. (2015). Umovy vykhovannya studentiv vyshu v protsesi fizkul'turno-sportyvnoyi diyal'nosti [Conditions of education of higher education students in the process of physical culture and sports activities]. *Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU, Issue 3K2(57)*, 159–162. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29546/Koval.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
3. Kravchenko T. P., Trotsenko T. Yu., & Bazilevich N. O. (2019). Osoblyvosti vykhovannya u student-s'koyi molodi moral'no-vol'ovyykh yakostey pid chas zanyat' fizychnoyu kul'turoyu [Peculiarities of education of moral and volitional qualities in student youth during physical education classes]. *A young scientist*, No. 4.1(68.1), P. 12–16. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/4.1/4.pdf> [in Ukrainian].
4. Kravchenko, T. (2015). Psykholoho-pedahohichni zasady formuvannya moral'noyi vykhovanosti maybutnikh treneriv yedynoborstv [Psychological and pedagogical principles of the formation of moral education of future martial arts coaches]. *Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU. Series 12: Psychological Sciences, Vol. 8*, 104–111 [in Ukrainian].
5. Myronenko, O. O. (2011). Formuvannya moral'noyi vykhovanosti studentiv u protsesi sportyvnoyi diyal'nosti. [Formation of moral education of students in the process of sports activities]. *Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V. O. Sukhomlynskyi. Series: Pedagogical Sciences, Vol. 4*, 35–39 [in Ukrainian].
6. Muskharina, Yu. Yu., Kholodny, O. I., & Dolynny, Yu. O. (2021). Vplyv sportyvnoyi diyal'nosti na formuvannya moral'nykh yakostey studentiv, maybutnikh vchyteliv fizychnoyi kul'tury [The influence of sports activities on the formation of moral qualities of students, future teachers of physical culture]. *Personal spirituality: methodology, theory and practice*, 3(102), 201–212. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-102-3-201-212> [in Ukrainian].
7. Nechiporuk, I. V. (2016). Formuvannya moral'nykh tsinnostey osobystosti u protsesi sportyvno-pedahohichnoho vdoskonalennya [The formation of moral values of the individual in the process of sports and pedagogical improvement]. *Pedagogy, psychology and medico-biological problems of physical education and sports, Vol. 2*, 100–103 [in Ukrainian].
8. Soga, S. M., Mykhaylenko, V. M., & Dobrovolskyi, V. E. (2021). Vplyv zasobiv fizychnoho vykhovannya na formuvannya moral'no-vol'ovyykh yakostey studentiv zakladiv vyshchoyi osvity [The influence of physical education tools on the formation of moral and volitional qualities of students of higher education institutions]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, 4(134), 98–101. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.4\(134\).24](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.4(134).24) [in Ukrainian].
9. Suprun, I. V. (2014). Moral'na vykhovanist' studentiv yak osnova yikhnoyi profesiynoyi kompetentnosti [Moral upbringing of students as the basis of their professional competence]. *Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU. Series 12: Psychological Sciences, Vol. 11*, 120–125 [in Ukrainian].
10. Havrunyak, I. V., & Muzyka, V. I. (2017). Vplyv fizychnoyi kul'tury na formuvannya osobystisnykh moral'no-vol'ovyykh yakostey studentiv [The influence of physical culture on the formation of personal moral and volitional qualities of students]. *A young scientist*, No. 3.1(43.1), 293–296. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3.1/75.pdf> [in Ukrainian].